

Arkeologisk undersökning i form av schaktningsövervakning 2022

Lilla Uppåkra 3:9 och 3:10, fornlämning L1989:8189

HUSBYGGE

Staffanstorps kommun
Skåne län

Arkeologisk undersökning i form av schaktningsövervakning 2022

Lilla Uppåkra 3:9 och 3:10, fornlämning L1989:8189

HUSBYGGE

Staffanstorps kommun
Skåne län

Skånearkeologi AB

Per Sarnäs

Midgårdsgatan 3

216 19 Malmö

Tel: 0708-82 78 16

E-post: info@skanearkeologi.se

Webb: www.skanearkeologi.se

Arkeologisk undersökning i form av schaktningsövervakning 2022

Lilla Uppåkra 3:9 och 3:10, fornlämning L1989:8189

Husbygge

Staffanstorps kommun

Skåne län

Skånearkeologi

Rapport 2023:12

Författare: Per Sarnäs

Grafisk form: Anders Gutehall

Omslagsbild: Geometrisk avmätning från 1703

Kartor: © Lantmäteriet/Metria ordernr 742647

© Skånearkeologi 2023

Innehåll

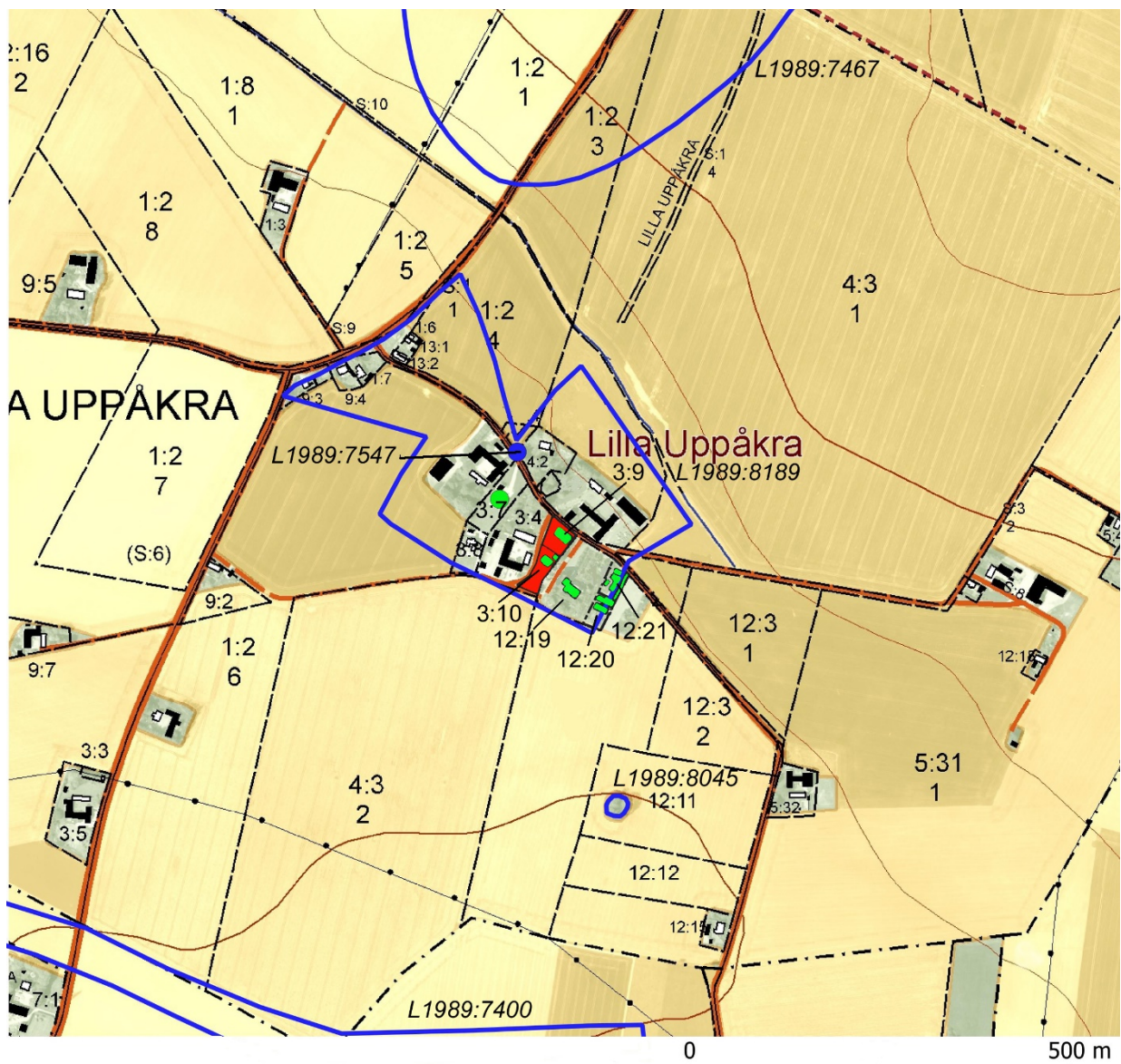
Sammanfattning		5
Inledning		6
Syfte och metod		6
Topografi och fornlämningsmiljö		6
Tidigare undersökningar		6
Undersökningsresultat		7
Lilla Uppåkra 3:10		7
Lilla Uppåkra 3:9		9
Tolkning och källkritik		9
Referenser		11
Tekniska och administrativa uppgifter	Lilla Uppåkra 3:10	11
Tekniska och administrativa uppgifter	Lilla Uppåkra 3:9	12

Figur 1. Karta över Skåne med Staffanstorps kommun markerat med blå färg.

Figur 2. Del av fastighetskartan över Lilla Uppåkra. Fornlämningar är markerade med blå linje eller blå prick. De två undersökningsområdena (L:a Uppåkra 3:9 & 3:10) är markerade med röd färg. De i texten omnämnda fornlämningarna har försetts med sitt fornlämningsnummer i kursiv stil. Undersökningsschakt och tidigare undersökningar är markerade med grönt.

© Lantmäteriet

Sammanfattning

De två fastigheterna Lilla Uppåkra 3:9 och 3:10 har blivit föremål för arkeologiska undersökningar i form av schaktningsövervakningar. Fastigheterna ligger inom Lilla Uppåkra bytomt (fornlämning L1989:8189). Enligt de historiska kartorna ligger undersökningsområdena mellan gårdarna nr 3 och nr 10 inom ett område som enligt samma kartor utnyttjats som fägata/väg som förbundet ängsmarken söder om byn med själva byn.

I samband med schaktningsövervakningen genomfördes en skiktvis metalldetektoravsökning varvid det inom Lilla Uppåkra 3:10 framkom fyra mynt, en syring, en knapp, en blyplomb? och ett oidentifierat föremål av en cu-legering och inom Lilla Uppåkra 3:9 framkom en liten sländtrissa av bly och ett dekorerat oidentifierat blyföremål.

Inom båda undersökningsytorna framkom rester efter fägatan/vägen i form av diken som tillsammans med vallar hindrat djuren från att ta sig ut i den odlade marken.

Figur 3. Foto över schaktet inom Lilla Uppåkra 3:10 med de två dikena som kantat fägatan/vägen markerade med vit prickad linje. Mellan dikena kan man skönja småsten. Foto från sydväst.

Inledning

Med anledning av att fastigheterna Lilla Uppåkra 3:9 och 3:10, som ligger inom Lilla Uppåkra historiska bytomt (L1989:8189), planerades bebyggas beslutade Länsstyrelsen Skåne om arkeologiska undersökningar i form av schaktningsövervakningar. De två fastigheterna ligger intill varandra och berör de äldre lägena för gård nr 3 och nr 10. De två undersökningarna samrapporteras i denna rapport. Konservering av metallföremål har utförts av Lunds universitets historiska museum. Myntbestämningarna har gjorts av Gitte Ingvardson vid samma institution.

Syfte och metod

Syftet med schaktningsövervakningen var att med ett vetenskapligt arbetssätt dokumentera berörda lämningar och kulturlager.

Anläggningar och schakt har mätts in med en RTK-GNSS. Samtliga anläggningar har undersökts med en metalldetektor. Matjorden undersöktes skiktvis med metalldetektor. En sektionsritning har upprättats i skala 1:20.

Topografi och fornlämningsmiljö

Lilla Uppåkra ligger i ett utpräglat fulläkerslandskap ca 1 km söder om Uppåkra. Lilla Uppåkra omnämns första gången i skriftliga källor år 1300 som Uppåkra lilla. Uppåkra betyder de högt belägna åkrarna. Lilla anger storleksförhållandet till Uppåkra kyrkby (Skånsk ortnamnsdatabas; Hallberg 1991).

Undersökningsområdena låg i den mellersta delen av byn mellan gårdslägena för gård nr 3 och nr 10 enligt geometrisk avmätning 1703 (Lantmäteriet historiska kartor).

Fornlämningsmiljön domineras av Uppåkra (se nedan L1989:7467) som är Skandinavians största, fyndrikaste och mest långvariga järnåldersbosättning som har varit befolkad under mer än tusen år, från 100-talet f.Kr. till 1000-talet e.Kr. Platsen fungerade som ett kommersiellt, politiskt och religiöst centrum. Fornlämningen sträcker sig över en yta av minst 40 hektar. Undersökningsområdena ligger knappt 500 söder om Uppåkra. Nedan följer en redovisning av de närmaste relevanta fornlämningarna i Fornsök (figur 2).

L1989:7467 – Grav- och boplatsoområde med en utbredning av ca 1100 x 600 m. Fornlämningen har undersökts delvis. Avgränsningen baserar sig på förhöjda fosfatvärden, topografiska förhållanden och utbredningen av kulturlager. Vid utgrävningar 1934 framkom söder om kyrkogården ett 1,6–3 m djupt kulturlager, härdar, skörbrända stenar och en hyddbotten. Det nämns även att man har iakttagit ett 1,7 m djupt kulturlager i samband med en nyupptagen grav 20 m norr om kyrkan. Under åren 1968–1975 har det utförts olika arkeologiska undersökningar inom området med boplatslämningar. Med början 1996 har Lunds universitet utfört ett stort antal arkeologiska undersökningar inom området. Dessa har gett ett rikt resultat med ett fyndmaterial som i sin mängd och sammansättning ger boplatsten en särställning gentemot andra boplatsslokaler i denna del av landet. Inom området har det påträffats flatmarksgravar från förhistorisk tid. Under åren 1918–1953 har man inom området påträffat gravar eller spår efter gravar, såsom urnor och kärl med artefakter. Troligen kan man förvänta sig fler gravar inom området.

L1989:7547 – Gårdssten av granit, ca 0,45 m hög, 0,28 m bred och 0,15 m tjock. På stenens nordvästra sida finns följande text: "L.UPÅKRA / N.4.8. / N.K.S. Stenen är vitmålad och texten imålad med svart färg.

L1989:8045 – Hög som är ca 22 m i diameter och 4,3 m hög. I högens centrum och mot nordväst finns en ca 7 x 4 m stor avbanad yta.

L1989:8189 – Bytomt med en utbredning av ca 450 x 100–300. Lilla Uppåkras bytomt enligt Geometrisk avmätning från 1703.

TIDIGARE UNDERSÖKNINGAR

Wallin kulturlandskap och arkeologi utförde en arkeologisk förundersökning, år 2011, inom fastigheten Lilla Uppåkra 3:7 i bytomtens centrala del. Vid undersökningen som omfattade tre sökschakt om sammanlagt 59 m² påträffades endast sentida lämningar

och fynd. Lämningsarna bestående av gropar, stolphål och ytliga horisonter av lera och bränd lera, tolkades tillhöra den gård nr 9, som enligt enskifteskartan från år 1812 legat på platsen. Enstaka fynd i form av tegel och yngre rödgoods observerades i såväl undersökta anläggningar som i matjordsfyllningen (Bondesson Hvid 2011) (figur 2).

År 2017 genomförde Skånearkeologi en schaktningsövervakning inom fastigheten Lilla Uppåkra 12:19. En yta av ca 264 m² avbanades med grävmaskin varvid det framkom 128 stolphål, 15 gropar, fyra härdar, fyra diken och en kokgrop. Av dessa anläggningar undersöktes helt eller delvis 39 stolphål, en härd och en kokgrop. Kokgropen kunde genom fynd av keramik dateras till förromersk järnålder. I övrigt utgjordes fynden av keramik som daterats till vikingatid–högmedeltid. Spår av två hus som har daterats till 1000–1200-tal respektive 1200–1300-tal kunde identifieras i schaktet. Undersökningen omfattade delar av gård nr 11 (Sarnäs 2018) (figur 2).

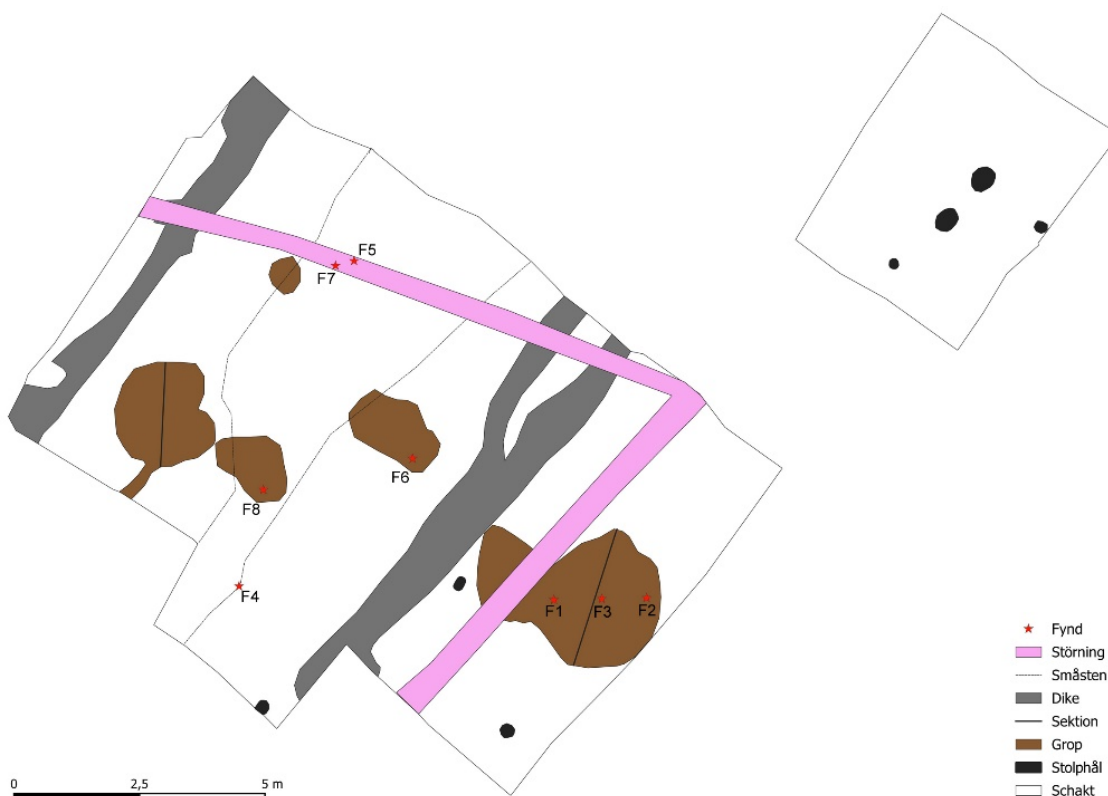
Under 2021 genomfördes två schaktningsövervakningar inom Lilla Uppåkra 12:20 och 12:21. Undersökningen inom fastigheten Lilla Uppåkra 12:20 kom att omfatta 132 m² schakt som upptogs med grävmaskin fördelat på två schakt. I schakten framkom sammanlagt åtta stolphål, två gropsystem och ett dike. I fyndväg påträffades en liten skärva yngre rödgoods i ett dike samt djurben i ett gropsystem. Undersökningen inom Lilla Uppåkra 12:20 berörde de sydostligaste partierna av gård nr 11. Vid undersökningen inom Lilla Uppåkra 12:21 dokumenterades sammanlagt fyra schakt med en sammanlagd yta av 213 m². I schakten framkom 11 stolphål, nio stenavtryck?, fyra gropar, två diken och en härd. Undersökningen inom Lilla Uppåkra 12:21 berörde även den en del av det sydostligaste delen av gård nr 11 men även motsvarande del av den vid enskiftet utflyttade gård nr 5.

Undersökningsresultat

LILLA UPPÅKRA 3:10

Två schakt om 22 respektive 116 m² upptogs med grävmaskin. Schaktdjupet varierade mellan 0,6 och 0,7 m. I schakten framkom sju stolphål, fem gropar, två diken och en fägata/väg (figur 4). Matjordsavbaningen genomfördes skiktvis med metalldetektoravsökning av varje nivå. Vid metalldetektoravsökningen påträffades fyra mynt, en syring, en knapp, en blyplomb? och ett oidentifierat föremål av en cu-legering.

Figur 4. Schaktplan över Lilla Uppåkra 3:10 med samtliga inmätta anläggningar och fynd.

Figur 5. Fotot visar de fyra mynten som påträffades inom fastigheten Lilla Uppåkra 3:10. Skala 1:1. Foto: LUHM.

Undersökningsområdet ligger mellan gård nr 3 och nr 10 enligt en geometrisk avmätning från 1703. Enligt samma karta har det gått en fägata/väg mellan gårdarna nr 3 och nr 10, som har förbundet byn med en större ängsmark söder om byn (se omslag). Det är sannolikt den fägatan/vägen som påträffats vid undersökningen (figur 3–4). Fägatan har varit omgiven av diken och troligen även vallar som hindrat boskapen från att ta sig in på omgivande åkrar, när de har drivits till och från betet. Fägatan framkom även inom fastigheten Lilla Uppåkra 3:9 (se nedan).

Vid den skiktvisa metalldetektoravsökningen påträffades fyra mynt och ett oidentifierat föremål av Cu-legering. Ett mynt är svenskt och härrör från 1634 och är präglat under drottning Kristina (LUHM 33 190:1) (figur 5). De tre andra mynten utgörs av penningar och är präglade under Erik Menved (1286–1319). Två av mynten är präglade i Lund (LUHM 33 190:2 och 7) (figur 5) och ett är präglat i Roskilde (LUHM 33 190:3) (figur 5). Det oidentifierade föremålet består av två armar där den ena är lite längre än

Figur 6. Fotot visar det oidentifierade föremålet som påträffades inom fastigheten Lilla Uppåkra 3:10. Skala 2:1. Foto: LUHM.

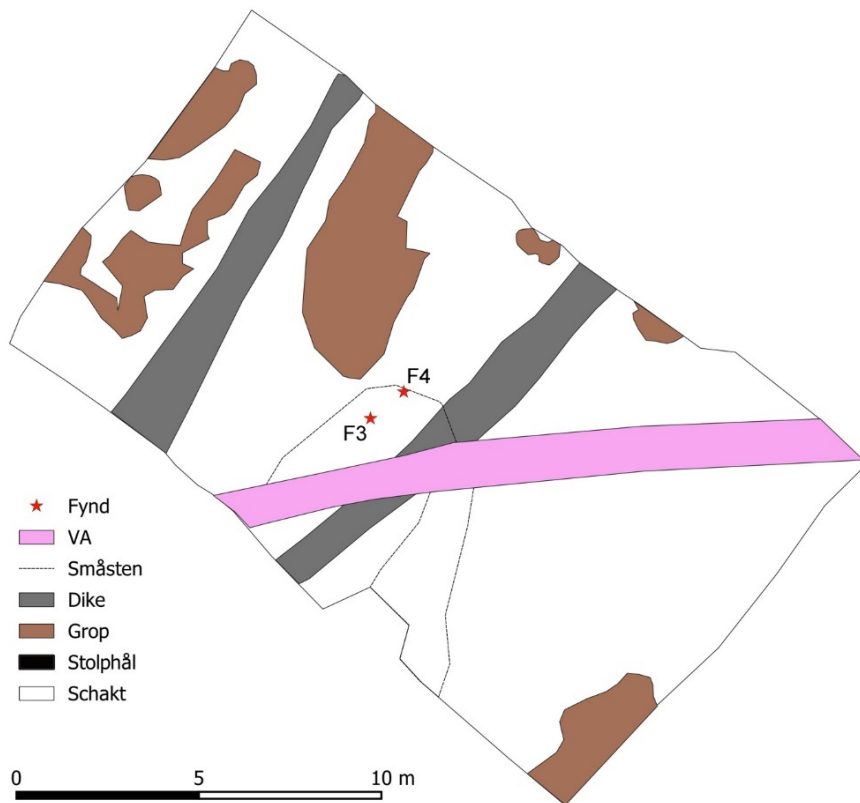

den andra. Båda armarnas ytterändar är skålade åt samma håll. Delarna är sammansatta med en sprint i ett urtag och är helt ledade så att de kan vikas både uppåt och nedåt. Mitt på den långa armen sticker det ut en kort ten. Tenen har eventuellt varit längre ursprungligen (33 190:8) (figur 6). I övrigt påträffades en syring (33 0190:4), en klädesplomb av bly utan motiv (33 190:5) och en knapp i koppar eller brons (33 190:6). Dessa fynd har gallrats.

De två största groparna undersöktes till hälften med grävmaskin (anl. 1–2). Massorna breddes ut och undersöktes med metalldetektor. Inga fynd påträffades. Det förekom inte heller tegelbitar eller djurben i fyllningen. Den ena av groparna kan ha varit en brunn/vattenhål även om tydliga vattenavsatta lager saknades. I det mindre schaktet framkom två kraftiga stolphål som kan vara rester efter ett förhistoriskt långhus. Avståndet mellan dem tyder på att huset i så fall är från yngre järnålder då bockparen med de takbärande stolphålen har ett litet avstånd medan avståndet mellan bockparen är långt. Eventuella övriga bockpar finns då utanför schaktet.

Tabell 1. Tabellen visar de föremål som tillvaratogs inom fastigheten Lilla Uppåkra 3:10 (LUHM 33 190).

Fnr	ID	Sakord	Typ	Mtrl	Antal	Längd	Diameter	Vikt	m öh	Datering	Regent	Myntort	Övrigt
1	F1	Mynt	Öre	Ag	1		19	1,15	21,94	1634	Kristina	Stockholm	
2	F2	Mynt	Penning	Ag	1		13	0,96	21,86	1286–1319	Erik Menved	Lund	
3	F3	Mynt		Ag	1		13x14	0,78	21,23	1286–1319	Erik Menved	Roskilde	
4	F4	Syring		Cu	1			6	22,4				Gallrad
5	F5	Klädesplomb		Pb	1			8	22,11				Gallrad
6	F6	Knapp		Cu	1			3	21,71				Gallrad
7	F7	Mynt		Ag	1		17	0,75	21,99	1286–1319	Erik Menved	Lund	
8	F8	Oident.		Cu	1	54		6	21,85				

Figur 7. Schaktplan över Lilla Uppåkra 3:9 med samtliga inmätta anläggningar och fynd.

LILLA UPPÅKRA 3:9

Ett schakt om 238 m² övervakades. Matjordslagret varierade mellan 0,4 m och 1,9 m.

I schaktet framkom sju gropar/gropsystem och två diken som kantar en Fägata/väg som finns med på 1703 års geometriska avmätning (se omslag). Fägatan ledde från "gatejorden" till ängs- och betesmark sydväst om byn och gick mellan gårdarna 3 och 10. Fägatan har varit omgiven av diken och troligen även vallar som hindrat boskapen från att ta sig in på omgivande åkrar, när de har drivits till och från betet. Fägatan påträffades även vid undersökningen inom fastigheten Lilla Uppåkra 3:10 (se ovan).

Anläggningar och delar av matjorden undersöktes med metalldetektor. Vid metall-detektoravsökningen påträffades sparsamt med fynd. Det förekom få utslag för järn och endast ett föremål av CU-legering påträffades i form av en uniformsknapp med Karl XIV Johans monogram. I övrigt framkom en liten sländtrissa av bly (33 207:1) (figur 9), ett dekorerat oidentifierat blyföremål (33 207:2) (figur 8) samt något som troligen är en konformad blykula (ej musköt-kula). Schaktmassorna var förvånansvärt fria från fynd. Endast två djurben och några bitar tegel påträffades. Förklaring torde vara att fastigheten Lilla Uppåkra 3:9 ligger inom byns "gatejord" som utgjort en allmänning i byns mitt som inte varit bebyggd. Groparna/gropsystemen har troligen utgjort täkter för material till husen.

Tolkning och källkritik

De två arkeologiska undersökningarna har genomförts mellan gårdarna nr 3 och nr 10 enligt 1703 års geometriska avmätning. Vid undersökningarna påträffades fägata/väg som förbundit gatemarken med den ängs- och betesmark som låg söder om byn. Vägen har sannolikt varit omgärdad av diken och vallar för att hålla kreaturen borta från den odlade marken. Den småsten som påträffades inom fägatan har troligen utgjort någon form av förstärkning. Fägatan/vägen har inte bara utnyttjats för att driva kreaturen till och från byn utan även för att transportera hem hö från ängs- och betesmarken. Vid båda

Figur 8. Brosch/smycke av bly som framkom inom fastigheten Lilla Uppåkra 3:9. Skala 2:1. Foto: LUHM.

undersökningarna tillämpades metoden med skiktvis metalldetektoravsökning vilket resulterade i fyra mynt och ett oidentifierat föremål eller brons av koppar inom Lilla Uppåkra 3:10 och en sländtrissa av bly och en brosch eller smycke av bly inom Lilla Uppåkra 3:9.

<i>Fnr</i>	<i>ID</i>	<i>Sakord</i>	<i>Material</i>	<i>Antal</i>	<i>Vikt (g)</i>
1	F3	Sländtrissa	Pb	1	1
2	F4	Brosch/smycke	Pb	1	1

Tabell 2. Tabellen visar de två föremål som tillvaratogs inom fastigheten Lilla Uppåkra 3:9 (LUHM 33 207).

Figur 9. Plattoval sländtrissa av bly (LUHM 33 207:1). Skala 2:1. Foto: LUHM.

Referenser

Litteratur

- Hallberg, G. 1991. Skånes ortnamn. Skrifter utgivna av dialekt- och ortnamnsarkivet i Lund. Serie A Bebyggelsenamn. Del 2 Bara härad.
- Sarnäs, P. 2018. Lilla Uppåkra 12:19, fornlämning 27. Arkeologisk undersökning i form av schaktningsövervakning 2017. Skånearkeologi rapport 2018:10.
- Sarnäs, P. 2022. Lilla Uppåkra 12:20 och 12:21, fornlämning L1989:8189. Arkeologisk undersökning i form av schaktningsövervakning 2021. Skånearkeologi rapport 2022:2.

Opublicerat material

- Bondesson Hvid, B. 2011. Arkeologisk förundersökning, Lilla Uppåkra 3:7, RAÄ 27, Uppåkra socken, Staffanstorps kommun. Wallin kulturlandskap och arkeologi, rapport 2011:10.

Kartmaterial

- Fastighetskartan
Geometrisk avmätning 1703

Internetreferenser

- Fornsök
Lantmäteriet historiska kartor

Tekniska och administrativa uppgifter

Lilla Uppåkra 3:10

Länsstyrelsens diarienummer	431-15016-2021
Skånearkeologis diarienummer	202120
Lunds universitets historiska museums accessionsnummer (LUHM)	33190
Län	Skåne
Kommun	Staffanstorp
Socken	Uppåkra
Fastighet	Lilla Uppåkra 3:10
RAÄ-nummer	L1989:8189/Uppåkra 27:1
Koordinatsystem	Sweref 99 TM
N koordinat	6169215
E koordinat	384613
M ö.h.	22
Fältarbetstid	2022-02-22-2022-03-09
Antal arbetsdagar	2
Antal arkeologtimmar	10
Undersökt yta	138 m ²
Projektansvarig	Per Sarnäs
Uppdragsgivare	Andreas Roswall

Arkivmaterial i form av fältriting, shp-fil, digitala foton och rapportoriginal förvaras på Lunds universitets historiska museum

Tekniska och administrativa uppgifter

Lilla Uppåkra 3:9

Länsstyrelsens diarienummer	431-15780-2021
Skånearkeologis diarienummer	202125
Lunds universitets historiska museums accessionsnummer (LUHM).....	33 207
Län	Skåne
Kommun	Staffanstorp
Socken	Uppåkra
Fastighet	Lilla Uppåkra 3:9
RAÄ-nummer	L1989:8189/ Uppåkra 27:1
Koordinatsystem	Sweref 99 TM
N koordinat	6169246
E koordinat	384629
M ö.h.	20
Fältarbetstid	2022-02-22
Antal arbetsdagar	1
Antal arkeologtimmar	4
Undersökt yta	238 m ²
Projektansvarig	Per Sarnäs
Uppdragsgivare	Erik Albäck

Arkivmaterial i form av shp-fil, digitala foton och rapportoriginal förvaras på Lunds universitets historiska museum